

- Maria Dasca: *Entenebrats. Literatura catalana i bogeria*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016 (Textos i Estudis de Cultura Catalana; 213). 501 pàgs. ISBN 978-84-9883-863-3.

En l'àmbit de la filologia catalana, els estudis d'un sol autor de l'abast, el nivell acadèmic i l'extensió del volum *Entenebrats. Literatura catalana i bogeria* van de cap a caiguda. En aquest sentit, l'empresa intel·lectual de Maria Dasca, arribada a bon port, mereix un reconeixement que difícilment obtindrà més enllà del Premi IEC d'Història Literària Manuel Milà i Fontanals 2015 amb què va ser guardonada i de ressenyes positives com aquesta que ara vostès llegeixen. A banda de la difícil i delicada situació política que es viu al Principat, es pot dir que dins dels ensenyaments que es dediquen a les nostres lletres es respira una poderosa sensació d'ocàs: la manca d'alumnat, de finançament per als projectes de recerca i de suport institucional real, emprat a més per limitar l'ampliació o renovació del professorat als departaments, constitueix un bloqueig difícil d'encarar. El llibre que ens ofereix Dasca en la seva generositat d'estudiosa de la literatura

catalana contemporània duu un títol que bé podria representar aquest estat de coses als centres dedicats a la recerca en humanitats de bona part dels Països Catalans: entenebrats. Resulta gairebé un tòpic, però val la pena dir-ho en un context en què es parla d'una investigadora que, malgrat la seva joventut, ha impartit docència a la Sorbona, a Brown i a Harvard (on encara fa feina), i ha realitzat estades de recerca a la Queen Mary de Londres o a Stanford: la generació millor preparada de la història en coneixements i competències relatives a la filologia catalana es troba incapacitada per desenvolupar de manera digna el seu potencial, que seria de gran ajuda en la consolidació de la cultura nacional i de l'autoimatge que necessita el territori, i, per tant, en la construcció convincent d'un estat propi, que sembla ser l'objectiu prioritari d'una majoria social a Catalunya des de fa un temps. Aquells que treballem fora del domini lingüístic sabem que una de les mancances principals en aquest projecte és el desconeixement, el desdeny o la indiferència que hi ha dins del mateix territori nacional envers la dimensió de la llengua pròpia en el marc europeu i envers la producció literària i artística que històricament s'ha anat formant en l'àmbit català, a un nivell perfectament comparable al de força nacions occidentals.

Justament, el llibre de Dasca ens il·lumina en un aspecte que no havia estat examinat de forma monogràfica en el cas de la literatura catalana, i ho duu a terme amb una bibliografia amplíssima, un bagatge de lectures impressionant i una envejable cura en les anàlisis dels diversos temes tractats. Tots aquests superlatius no són pas una exageració de col·lega, com deuen pensar els lectors malfiats, sinó termes que miren de descriure el gran esforç i la copiosa agudesesa que hi ha darrere d'un treball d'aquestes característiques. Si bé cal advertir que hi ha aspectes que s'haurien pogut resoldre de manera més adient des d'un punt de vista acadèmic, com s'explicarà més endavant, és de justícia incidir en la quantitat i varietat de fons usades: no sols un extens corpus d'obres literàries que realment apareixen comentades en major o menor grau al llarg de l'estudi, sinó també un conjunt totalment interdisciplinari de treballs acadèmics que van des de la historiografia i els estudis literaris (no sols els catalans) fins a la medicina, la psicologia i la psicoanàlisi, passant per l'assaig i la filosofia, la sociologia, la teoria de la literatura, la història o l'antropologia. La facilitat i destresa amb què l'autora relaciona idees de camps tan diferents, així com la competència amb què les incorpora a les seves anàlisis, indiquen la profunditat i l'interès dels plantejaments que s'hi desenvolupen. Anem-hi.

Dasca arrenca la introducció amb una definició teleològica de la literatura sobre la qual es desenvolupa l'estudi que no puc sinó subscriure per

complet: “Concebuda com una projecció imaginària, articulada a través d’un discurs mític, que vehicula un sistema d’idees, l’expressió literària s’orienta cap a la construcció de sentit” (p. 9). Aquest darrer és un aspecte que obliden força treballs elaborats d’acord amb perspectives merament historiogràfiques, narratològiques o estructuralistes, pobres en l’exploració atenta que requereix, és clar, un seguit de lectures del pensament antic i modern que han passat desapercebudes en tantes tesis, tesines i treballs finals de Màster. Des del punt de vista estructural i de contingut la introducció general és modèlica. Se’ns hi indiquen els límits del corpus analitzat –la representació literària de la bogeria de 1882 a 1939, és a dir, durant el realisme, el Modernisme, el Noucentisme i l’avantguarda– i s’hi estableix que l’objectiu consisteix a “[...] desenvolupar els diversos sentits construïts per la bogeria en una setantena d’obres catalanes contemporànies” (p. 10). La pedra angular de la seva recerca és una obra canònica respecte al tema triat, és a dir, *La bogeria* de Narcís Oller, que “situa el concepte modern de boig en el centre del discurs literari [...]” (p. 11). Els lectors perspicaces es deuen preguntar què entén la investigadora per “bogeria”. Doncs, bé, el següent: “la desviació lògica i formal del codi”, que es manifesta en “[...] els fenòmens de tipus literari i lingüístic que afecten el sentit d’identitat” (p. 10); és a dir, aplica una conceptualització més aviat laxa i oberta del terme que fa d’eix de l’estudi, un terme d’una elevada i irresoluble ambigüitat. No obstant això, al llarg del treball s’aplica al peu de la lletra el procediment que s’especifica a l’inici de la introducció, consistent a posar sobre la taula l’articulació de la bogeria en el llenguatge, la codificació d’una experiència “singular” de la realitat i els efectes que ocasiona aquest tipus de representació en el lector. Es tracta, curiosament, d’un tipus d’anàlisi força similar al que podem trobar en els estudis de literatura fantàstica basats en la recepció, tot i que el fenomen que s’hi examina no sigui la bogeria sinó algun esdeveniment de caràcter sobrenatural. En aquest sentit, la mateixa Dasca posa en relleu més d’un cop la vinculació entre ambdós fets literaris, indestriables en força manifestacions artístiques de l’època que tracta, ja que el dubte sobre allò percebut experiencialment pel protagonista es basava a decidir si s’havia d’assumir l’existència del fantàstic o si es constata la sofrença d’un trastorn mental en el subjecte.

El segon apartat del llibre es titula “El temps de la bogeria” i presenta una síntesi força ben elaborada dels plantejaments sobre la qüestió en el pas cap a una modernitat sorgida de la revolució industrial i el positivisme, tot posant l’atenció sobre Catalunya i mostrant els punts de connexió amb el discurs literari, especialment en el cas dels diversos moviments i corrents

artístics que es van desenvolupar en les terres de parla catalana. A més, enllaça aquests aspectes amb els àmbits moral, jurídic i filosòfic, cosa que serveix per realçar la importància de *La bogeria* d'Oller dins del magma de reaccions produïdes pel Modernisme i de la “prova de foc” que significarà la ficcionalització del tema durant el període d'entreguerres (p. 44).

A partir d'aquí, els següents cinc capítols se centren en períodes històrics concrets que permeten seguir la petjada de la bogeria en diferents contextos artístics, alhora que ens proporcionen grans dosis d'informació historiogràfica i interpretacions en general molt ben resoltes. En el capítol que tracta el segle XIX es fa palès el procés de construcció simbòlica de la bogeria, que en l'imaginari català no es reflectirà fins a finals de l'esmentat període. Mitjançant la consideració de la noció de geni, la importància de la institucionalització, els discursos dels diversos corrents de la medicina, la reforma juridicopenal i el paper dels mitjans de comunicació, Dasca ens confirma el seu domini d'un àmbit teòric molt ampli, que s'objectiva en l'esbós d'un complex mapa d'interdependències entre cultura, legislació i medicina. En aquest context, el teatre com a altaveu de difusió popular i les idees filosòfiques que pul·lulen a l'època acaben cristal·litzant en propostes crítiques i artístiques que l'autora analitza en apartats dedicats a la prosa costumista, el conte fantàstic, el progressiu esvaïment del romanticisme, la crítica realista, i les ficcions d'Yxart, Pin i Soler i Narcís Oller.

És en l'obra d'aquest darrer escriptor on el rierol que conformava la literatura catalana anterior estudiada per Dasca s'eixampla en riu de còpiis cabal, digne realment d'atenció. De fet, l'origen vallenc de tots dos –escriptor i investigadora– segurament va contribuir a la idea nuclear de l'estudi en si, que, com ja ha estat dit més amunt i com ella mateixa confirma quan parla del motiu del treball (p. 117), sorgeix de *La bogeria*. Recordem que sobre l'il·lustre narrador encara pesava a Valls fins no fa pas tants anys la llosa de *Vilaniu*, especialment per culpa d'aquells veïns que havien heretat la maldiença transmesa de generació en generació, ben bé com una mena de folia endogàmica. Dasca sembla que els retrati quan afirma que, “de tots els autors de l'estudi, Narcís Oller és el que manifesta una major preocupació pel tema de la bogeria” (p. 101). Si bé l'anàlisi de la novel·la resulta d'una incisiva clarividència, atenyen un nivell similar de bondat acadèmica tant l'examen del cas Verdaguer, malgrat les pàgines i pàgines que ja se n'han publicat (i l'apunt “antiverdaguerià” per part d'Oller que l'estudiosa mateixa porta a col·lació), com la ficció de Vayreda, més allunyat dels pedestals que els dos anteriors però mereixedor d'una certa atenció crítica en aquest context com demostra Dasca en la seva original aproximació a

La punyalada. Els plantejaments sobre la follia en aquestes tres figures de la ficció realista a cavall dels segles XIX i XX es comprimeix en la següent distinció:

Si en Oller l'aproximació a la bogeria expressava un dubte racional [...] i en Verdaguier evidenciava la vulnerabilitat de la responsabilitat individual en l'emergent societat de consum [...], en Vayreda el fenomen expressa un neguit interior. (p. 163–164)

En el capítol dedicat al Modernisme l'autora destaca el gir que suposa el fet que el boig prengui la paraula, en el marc de la tendència dicotòmica pròpia del període (art i vida, artista i societat, etc.) i d'un major interès en el procés mateix de creació literària. S'hi examinen textos d'autors com ara Diego Ruiz, Raimon Casellas, Víctor Català, Joaquim Ruyra o Prudència Bertrana, amb un especial protagonisme per als tres darrers, l'obra dels quals adquireix una perspectiva renovada i singularment interessant quan la bogeria n'esdevé el focus d'atenció. En general, en aquest període tan important per al desenvolupament de la imaginació literària en les nostres lletres, “la malaltia o bé és expressió d'una identitat escindida, o bé és un alliberament de la voluntat amb efectes catàrtics” (p. 247). El cinquè capítol del llibre presenta “Els anys del Noucentisme”, un dels moviments que xocava més frontalment amb l'ús de la vesània com a reflexió literària per aprofundir en el coneixement de la identitat humana, si més no des del punt de vista teòric que es presenta de la mà del seu Verbalitzador. Tanmateix, com a bona coneixedora de la literatura de l'època, la investigadora aconsegueix treure a la llum certes clivelles en l'aparell programàtic d'Eugeni d'Ors, concretament mitjançant la figura del monstre, la qual no deixa d'estar vinculada amb una anàlisi molt suggestiva de *La “Niña Gorda”* de Rusiñol que es duu a terme en aquest mateix capítol; també s'hi fa esment d'un determinat antinoucentisme que feia ombra a les grans figures del moviment.

En contraposició, durant el període d'entreguerres (1925–1939), que és tractat en el següent capítol, “la bogeria esdevé un tema recurrent, referit amb assiduitat per un grup d'escriptors d'estètiques diverses” (p. 294), raó per la qual aquesta part supera en extensió fins i tot la dedicada al segle XIX. La normalització del gènere novel·lístic, la penetració dels postulats de Freud i d'altres continuadors de la psicoanàlisi en les seves diverses variants, així com la recepció d'autors d'altres terres que es recreen en el psicologisme augmenten l'interès dels escriptors nostrats en la follia com a motiu literari, que es desenvolupa en part en el nou format del monòleg

interior i que té com a fonament l'ambient d'escepticisme envers les possibilitats reals de guariment dels trastorns mentals greus. Nogensmenys, els autors que es tracten en aquesta part –Joan Puig i Ferrater, Alfons Maseras, Miquel Llor, Sebastià Juan Arbó, entre d'altres– presenten una àmplia varietat estilística i són estudiats a partir de les pautes determinades per l'enfocament de les diferents seccions en què es divideix el capítol. D'una banda, en relació a la formalització dels textos, se'ns parla de l'autobiografia i la novel·la de temàtica social –incidint en el tema del doble–, la teoria de la novel·la, l'anomenat “russisme”, els personatges, les autobiografies i el periodisme. De l'altra, s'opta per distingir entre una visió “interna” i una visió “externa” de la crisi del subjecte que marca el període, i és en aquesta segona que l'autora detalla assumptes tan significatius com la figura del jove adolescent, els col·lectius afectats per la vesània, el paper de l'actitud política de caràcter revolucionari, la ingerència juridicoinstitucional (i la crítica consegüent a la pràctica assistencial en els manicomis) o l'ús de la paròdia i el mite. En aquest últim apartat s'examinen de forma sintètica –però amb encertada lucidesa– diverses obres de dos dels més excelsos escriptors del s. XX en llengua catalana: Salvador Espriu, a qui tants crítics haurien volgut poder asseure al divan d'un psicoanalista, i Llorenç Villalonga, que curiosament també va exercir de psiquiatre.

El darrer apartat, forçosament més breu que els anteriors a causa de l'escassetat de textos susceptibles d'anàlisi en relació amb la bogeria, està dedicat a les mostres literàries de les avantguardes. Hi pren un protagonisme especial el surrealisme, el qual, com afirma l'autora, “[...] és el que tingué més solidesa conceptual i el que sabé cohesionar més bé el corpus d'idees referit a la irracionalitat” (p. 433). En aquest sentit, s'hi analitzen obres de Sindreu, Jordana i Foix, per bé que les darreres pàgines ens aproximen a dos brillants prosistes que, malgrat no estar adscrits a cap moviment o corrent d'experimentació avantgardista, van beure intensament dels desenvolupaments artístics que aquests van generar: Francesc Trabal i Pere Calders.

Un aspecte que hauria calgut matisar al llarg del volum és l'aplicació de la terminologia vinculada a les modalitats literàries no mimètiques, en especial el fantàstic i la ciència-ficció, que en diverses ocasions s'embrèn de forma inadequada, de tal manera que poden provocar confusió entre els lectors. Sabut és que en la mateixa mesura que al domini lingüístic català hi ha hagut un conreu de les varietats literàries esmentades més aviat al marge del cos central canònic del realisme –i així s'ha volgut creure i subratllar sovint–, la crítica s'ha despreocupat de l'evolució teòrica a Occident de les

diferents concepcions del fantàstic, el meravellós i la ciència-ficció. Un ús més acurat de la terminologia hauria fet servei a la difusió del coneixement sobre aquells textos que s'aparten del realisme mimètic i que han estat seleccionats (a voltes "rescatats") per Dasca a fi de bastir diverses parts del seu estudi, com ara les utopies comentades a la p. 385. Un exemple concret el trobem en el conte pseudofantàstic "L'ull acusador", de Careta i Vidal; el fet que el narrador introdueixi tecnologia fotogràfica en el relat no el converteix en ciència-ficció, ja que no hi pren cap relleu la projecció de futur a partir de paràmetres tecnològics o científics (les tècniques fotogràfiques descrites són les coetànies). D'aquesta forma, a l'igual que passa en la narració "Médiu" de Pío Baroja, la reproducció tècnica d'imatges serveix per incorporar la justificació d'un fenomen extraordinari acompanyada d'un subtil humor paròdic. Semblantment, els elements o paràmetres que en les anàlisis de Dasca s'etiqueten com a "rondallístics" (p. 86, 175) haurien de ser assumits i descrits (també) com a elements gòtics, ja que es donen en contextos narratius moderns dominats per la bogeria, la inquietud ominosa o el misteri. Finalment, caldria haver filat més prim a l'hora de titllar d'evàsiva en certs casos la literatura no mimètica.

Malgrat algunes petites badades, anecdòtiques en la globalitat de la lectura —com ara la fantasmagòrica visita que Oller fa a Verdagner "a Vil·la Joana el 2 de juny de 2002" (p. 153)—, el volum es caracteritza per una elevada correcció ortogràfica, gramatical, ortotipogràfica i de continguts, aspecte que cal subratllar amb determinació en una obra de tantes planes. Ara bé, hauria estat positiu eliminar les petites marques textuais que denoten que alguns apartats provenen d'articles publicats prèviament com a treballs independents, ja que afebleixen una mica el format de monografia del treball. D'altra banda, en relació a la bibliografia, resulta farragós no disposar a la llista que apareix al final del volum (que hauria de recollir tota la "bibliografia instrumental") de totes les fonts referenciades en el text, ja que la consulta per mitjà del sistema de citació francès de notes a peu de pàgina en un estudi de gairebé cinc-cents pàgines pot acabar per fer perdre la paciència a més d'un lector. L'autora ho justifica assegurant que s'ha volgut "alleugerir aquest apartat [final]" sobretot de volums col·lectius (p. 456), tot i que es podria sospitar un criteri editorial per evitar un llibre encara més gruixut. Sigui com vulgui, aquesta decisió limita l'accessibilitat als investigadors que desitgin aprofundir en determinades qüestions.

Tanquen l'estudi unes conclusions força succintes que més aviat constitueixen una síntesi molt aclaridora del recorregut seguit capítol a capítol. Abans d'acabar, i en relació amb la seqüenciació del text, cal fer notar que

potser hauria estat productiva –o pot ser-ho en el futur gràcies a la tasca realitzada per l'autora– una relativització més ambiciosa dels corrents que la historiografia catalana va acabar instaurant en l'elaboració del “fil argumental” de les nostres lletres. Si bé aquesta elaboració ha estat profitosa en molts sentits –la meta era l'assoliment d'un alt grau d'autonomia que dificultés qualsevol vellèit de subordinació al sistema literari espanyol–, la reiteració de certs esquemes i l'ús sistemàtic de la seva nomenclatura impedeixen modificar l'angle de visió sobre el corpus literari. Un tema d'estudi com el de l'obra ressenyada permetria aquesta modificació, que transformaria no sols la perspectiva d'anàlisi, sinó també el mateix objecte d'estudi. Dasca ens suggereix des de les primeres pàgines una idea ben atractiva en aquest sentit, quan es refereix al “projecte estètic modern” (p. 12), que equipara al *Modernism* anglosaxó. De fet, al llarg del volum s'emfatitza la qüestió de la modernitat, enllaçant implícitament amb un debat encara vigent sobre la importància real de la “modernitat” en la literatura catalana, en aquest cas a finals del s. XIX i en la primera meitat del s. XX. El llibre de Dasca hi realitza una contribució més que notable, i fet i fet seria poc just demanar encara més a un estudi que presenta una qualitat d'anàlisi i una erudició interdisciplinària de tanta magnitud. ■

- Alfons Gregori, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Filologii Romańskiej, Collegium Novum, al. Niepodległości 4, PL-61-874 Poznań, <alfons@amu.edu.pl>.